

Ekonomiczny Uniwersytet Dziecięcy

Jak rozmawiać z dziećmi o pieniądzach?

dr Marta Karbowa

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

8 maja 2014 r.

Organizatorzy

„Porozmawiajmy o pieniądzach!”

- **Co?**

Wymień 5 rzeczy, które dzieci powinny wiedzieć o pieniądzach*

Np. Niektórzy ludzie mają więcej pieniędzy niż inni

Pieniądze „otwierają wiele drzwi”

Pieniądze się zarabia

Pieniądze mogą się mnożyć

Pieniądze szczęścia nie dają

Każde dziecko może stać się bogatym, gdy dorośnie

- **Jak?** – Strategie komunikacyjne; asertywność w rozmowie; skuteczne negocjacje
- **Kiedy?** – Moment rozwojowy

*Źródło: www.dziecko.niania.pl

Co mówić dzieciom na temat pieniędzy?

Pieniądze tematem tabu

- Boimy się, że zrobimy z dzieci materialistów (Siñciuch, 2009);
- Nie chcemy być posądzeni o chciwość (Ohme, 2009);
- „*Jak się do tego zabrać?*” - brakuje nam wiedzy i czasu (JBodnar, 2007).

Tymczasem już dzieci w wieku 4-12 lat interesują się finansami i ekonomią (NBP)

Źródło: www.polskatimes.pl

Co przekazujemy dzieciom nt. pieniędzy?

To, co myślimy
o pieniądzu

To, jakie emocje
wzbudzają w nas
pieniądze

To, co robimy
z pieniędzmi

Postawa wobec pieniędzy

- *„Ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania pieniędzy i emocjonalnego reagowania na nie, oraz towarzyszących im względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach pieniędzy oraz względnie trwałych dyspozycji do określonego rodzaju zachowania związanego z pieniędzmi” (Gąsiorowska, 2008, s.48).*

Typy postaw wobec pieniędzy

(Gąsiorowska, 2008)

Niespokoj

ni

wielbiciel

e

Niezaang

ażowani

hedoniści

Negujący

znaczenie

Refleksyj

ni

zarządcy

Dwa nadrzędne wymiary postaw wobec pieniędzy

(Gąsiorowska, 2013)

?

Przeł
o sym
na
pie

Instrumentalne
nastawienie
na zarządzanie
pzeniędzmi

Symbolika pieniądza

- podnoszenie samooceny;
- symbol władzy, kontroli, siły;
- autonomia – niezależność (od ludzi, od problemów), wolność wyboru
- opanowywanie lęku przed śmiercią (Gąsiorowska, 2013);
- *„pieniądze mogą symbolizować wszystko, cokolwiek tylko może być dane lub co można dostać – mleko matki, dziecko, opiekę, podarunek, moc, gniew, degradację”* (Fenichel, za: Gąsiorowska, 2013);
- substytut miłości (Bodnar, 2008).

Jak rozmawiać?

Jak zachować asertywność?

Procedura stopniowania reakcji Pameli Butler

- **Udzielenie informacji**

- *"Przeszkadza mi to, że na mnie krzyczysz."*

- **Wyrażanie uczuć**

- *"Irytuje mnie i boli to, że krzyczysz na mnie. Naprawdę nie odpowiada mi ta forma";*

- **Przywołanie zaplecza**

- *"Jeśli będziesz nadal na mnie krzyczał, wyjde"*

- **Skorzystanie z zaplecza**

- *"Nie będziemy w ten sposób rozmawiać. Wychodze"(faktyczne wyjście)*

Jak „negocjować” z dzieckiem? Kilka porad*

- nie negocjuj z „terrorystą”;
- proponuj, nie rozkazuj;
- zaangażuj dziecko;
- argumentuj swoje decyzje;
- daj mu czasem wygrać;
- kontroluj sytuację.

- *Źródło: www.superstary.pl

Kiedy rozpocząć z dziećmi rozmowy o pieniądzach?

Dzieci i pieniądze z perspektywy rozwojowej

(za: Trzcińska, 2012)

- rozumienie pojęcia „pieniądz”;
- rozumienie źródeł pieniędzy;
- rozumienie pojęć „posiadanie i własność”;
- rozumienie funkcjonowania i roli banków;
- postrzeganie przez dzieci bezrobocia;
- postrzeganie i wyjaśnianie przez dzieci nierówności społecznych;
- aktywność młodych ludzi w sferze ekonomii.

Rozumienie pojęcia „pieniądz” i posługiwanie się pieniędzmi

- **Berti i Bombi** (1988; za: Trzcińska, 2012) „przeprowadziły eksperyment, w którym dzieci otrzymywały do identyfikacji różne monety i banknoty, miały za zadanie uporządkowanie ich i określenie co można za nie kupić. Dzieci pełniły też na zmianę rolę sprzedawcy i klienta sklepu”. Autorki wyróżniły 6 poziomów rozwoju rozumienia pojęcia pieniądza.

Poziom o

(za: Trzcńska, 2013; Zaleśkiewicz, 2011)

- brak jakiejkolwiek wiedzy na temat pieniędzy;
- dzieci nie wiedzą do czego służy pieniądz;
- nie orientują się też jak się z nich korzysta w sklepie;
- **Przykładowe zachowanie** – chłopiec Davide (3 lata i 6 miesięcy) odgrywał rolę sprzedawcy w sklepie i nie oczekiwał zapłaty za wydany towar.

Poziom 1

- uświadomienie sobie konieczności płacenia za towary w sklepie, przy czym dzieci są zazwyczaj przekonane, że za jedną monetę kupuje się jeden przedmiot;
- rozumienie transakcji kupna-sprzedaży jako rytuału, w którym za pieniądze daje się towar i, zawsze, resztę;
- dziecko zna konkretne zachowania – wymianę pieniądza-towar – ale nie rozumie dlaczego tak się dzieje, ani też na jakiej podstawie jest wydawana bądź nie reszta;
- **Przykładowe zachowanie** – dziewczynka Stefania (5 lat i 8 miesięcy) rozmawiała z Eksperymentatorem – S: „W tym barze daje się pieniądze”, – E: „Za każdym razem, gdy ktoś coś kupuje?”, – S: „Tak”, – E: „Jesteś bardzo miła!”, – S: „Tak się robi w każdym barze”, – E: „Dlaczego?”, – S: „Nie wiem”.

Poziom 2

- zrozumienie, że pieniądze różnią się między sobą i że nie wszystko można kupić za każdy ich rodzaj;
- rozróżnianie różnych rodzajów pieniądza, lecz bez rozumienia ich wartości; rodzaj pieniędzy należny za dany towar zależy, w rozumieniu dziecka, od tego jak ono zapamiętało podobną transakcję w przeszłości;
- **Przykładowe zachowanie** — *Maria Christina (4 lata) potrafi odróżnić banknot od monety i nazwać je, twierdziła że za monetę o wartości 100 lirów (badanie odbyło się przed przejściem Włoch na euro) nie można kupić lalki, gdyż lalkę kupuje się za pieniądze papierowe.*

Poziom 3

- zrozumienie, że kwota dawana sprzedawcy powinna odpowiadać cenie towaru ;
- dostrzeganie różnic pomiędzy różnymi kwotami pieniędzy;
- częściowe rozróżnianie wartości poszczególnych rodzajów pieniądza; jako kryterium porównywania monet i banknotów jest stosowana ich wielkość fizyczna, kolorystyka, liczba zer;
- zrozumienie, że czasem pieniędzy jest zbyt mało by kupić konkretną rzecz;
- choć dzieci raczej nie umieją dokładnie policzyć pieniędzy, to orientują się ile to jest „zbyt mało” i „tyle wystarczy”;
- wciąż brak zrozumienia sytuacji, w której reszta za towar nie jest wydawana;

Poziom 3 c.d.

- **Przykładowe zachowanie** – *Carla (5 lat i 5 miesięcy) twierdzi, że za 100 lirów nie można kupić tabliczki czekolady, bo moneta oznaczająca tę wartość jest za mała, ale już moneta 500-lirowa jest w porządku.*

Poziom 4

- uświadomienie sobie, że za towar należy zapłacić jego dokładną cenę, w przeciwieństwie do wcześniejszego stadium, na którym można było zapłacić więcej pieniędzy i nie wiązało się to z wydaniem reszty;
- zrozumienie ścisłego dopasowania pieniędzy do przedmiotów (nie chodzi jednak o ideę ceny, którą dzieci zdobywają oddzielnymi krokami); dziecko niekoniecznie rozumie liczby i dlaczego jedne są większe od drugich; jednak dzieci nie rozumieją dlaczego tylko czasami sprzedawca wydaje resztę;
- **Przykładowe zachowanie** – Stella (6 lat i 3 miesiące) rozmawia z Eksperymentatorem – E: „Czy mogłabyś kupić czekoladę za 500 lirów?”, – S: „Ona kosztuje mniej”, – E: „Gdybym nie miała dokładnie 100 lirów, to mogłabym kupić czekoladę za te pieniądze? (tzn. za 500 lirów – przyp. red.)”, – S: „Kupiłabyś dwie czekolady”, – E: „A gdybym chciała tylko jedną?”, – S: „Tak, wtedy daliby ci resztę”.

Poziom 5

- poprawne rozumienie pieniądza;
- pełne i dokładne zrozumienie różnic między wartością produktu a jego ceną
- zrozumienie idei reszty służącej wyrównaniu nadwyżki kwoty zapłaconej względem ceny towaru;
- **Przykładowe zachowanie** – Valeria (7 lat i 2 miesiące) rozmawia z Eksperymentatorem przy okazji zabawy w sklep i kupna czekolady o wartości 50 lirów – E: „Czy to jest ok?”, – V: „Nie wydam ci reszty, ponieważ czekolada kosztuje dokładnie 50 lirów”, – E: „To kupię jeszcze jedną i zapłacę ci 100 lirów (tzn. za tę drugą zapłacę ci 100 lirów – przyp. red.)”, – V: „50 lirów reszty dla ciebie”, – E: „Kupię dwie czekoladki i dam ci 500 lirów; czy dasz mi resztę?”, – V: „Poczekaj, muszę pomyśleć...”, – E: „Muszę ci zapłacić 100 lirów, a dałam 500 lirów”, – V: „300 lirów reszty... nie, pomyliłam się, 400 lirów”.

Rozumienie źródeł pieniędzy

(Berti, Bombi, 1988; za: Trzcińska, 2012)

- **Do ok. 3 lat** - brak spostrzeganej relacji między pracą a zarabianiem pieniędzy; brak znajomości źródeł pieniądza ani jego związku z pracą;
- **3-5 lat** – dzieci są przekonane, że rodzice (a przede wszystkim ojciec) zawsze mają pieniądze i nie dostrzegają związku pomiędzy pracą a posiadaniem pieniędzy; „*tylko mój tato zarabia pieniądze w pracy; inni ludzie muszą iść do banku*”;
- **5-7 lat** - dzieci rozumieją już, że każdy zawód jest opłacany (nawet strażacy, którzy wypełniają pewną „misję społeczną”), uważają, że pieniądze można też pozyskać z reszty w sklepie lub też bez żadnych ograniczeń wypłacić je z banku;
- **po 8 roku życia** - dzieci rozumieją, że jedynym sposobem pozyskiwania pieniędzy jest praca zawodowa.

Rozumienie pojęć „posiadanie i własność”

(Berti, Bombi, 1988; za: ibidem)

- dzieci początkowo (w wieku przedszkolnym) uważają, że właścicielem danego przedmiotu jest osoba, która ma z nim najbliższy kontakt fizyczny. Trudno jest zatem dzieciom odróżnić swoją własność od własności innych dzieci (źródło konfliktów z rówieśnikami);
- dzieci stopniowo uczą się rozróżniania między użyciem jakiejś zabawki a byciem jej właścicielem, potem odróżniania swojej własności od własności innych, a przez interakcje z innymi uczą się otrzymywania, dawania, pożyczania i dzielenia się różnymi dobrami.

Rozumienie pojęcia „bank”

(za: ibidem)

- **Poziom 0:** brak wiedzy;
- **Poziom 1:** bank jako źródło pieniędzy; z banku ludzie mogą bez ograniczeń brać pieniądze;
- **Poziom 2:** bank jako super-sejf; bank ma chronić pieniądze przed kradzieżą lub zgubieniem, zdaniem dzieci z banku wypłaca się tyle, ile się do niego wpłaciło;
- **Poziom 3:** bank jako miejsce, w którym można pożyczyć pieniądze; dzieci wiedzą, że bank jest miejscem, z którego można pożyczyć pieniądze, ale na tym etapie dzieci nie mają świadomości ich oprocentowania;
- **Poziom 4:** istnieje świadomość wykorzystania wkładów dla udzielania kredytów; dziecko zaczyna zdawać sobie sprawę z tego, że źródłem kredytów są m.in. depozyty bankowe;
- **Poziom 5:** świadomość, że bank jest instytucją tworzącą zysk.

Postrzeganie bezrobocia

(za: ibidem)

- Despierre i Sorel (1979) pokazali w swoich badaniach, że dzieciom **11-12-letnim** trudno jest odróżnić od siebie różne sytuacje niepracowania: bezrobocie od emerytury, czy też urlopu; wskazywali oni najczęściej na cechy fizyczne i moralne bezrobotnego;
- Młodzież **15-16-letnia** wyjaśniała bezrobocie w sposób bardziej złożony i ogólny, wskazując na różnorodne uwarunkowania tego zjawiska, a cechy osób bezrobotnych (np. lenistwo) traktowała często jako skutek, a nie przyczynę braku pracy;
- Z wiekiem rozumienie bezrobocia staje się bardziej abstrakcyjne i globalne, zjawisko to jest wyjaśniane czynnikami losowymi i społecznymi, a nie jedynie osobowymi.

Postrzeganie i wyjaśnianie nierówności społecznych

- Polskie badania (Pietrzyk ,Stefańska-Klar , 1997; Górnik-Durose , 1999; Bartosiewicz , 2000; za: Trzciańska, 2012) - dzieci szybko uczą się odróżniać dwie grupy społeczne: biednych i bogatych; W swoich obrazach tych grup skupiają się jednak przede wszystkim na zewnętrznych atrybutach statusu majątkowego (np. wyglądzie, posiadaniu mieszkania), a wraz z wiekiem opisy spostrzeganych nierówności są uzupełniane: pojawiają się w nich kwestie dotyczące różnych przyczyn ubóstwa (w tym też jego dziedziczenia);
- Rośnie też poziom akceptacji dla pojawiających się w społeczeństwie nierówności majątkowych;
- Jednocześnie dzieci oczekują, iż państwo będzie podejmowało działania (np. tworzenie nowych miejsc pracy) mające na celu pomóc biednym.

Jak i dlaczego dzieci oszczędzają?

(za: ibidem)

- dla dzieci w oszczędzaniu pieniędzy niezwykle trudny jest wysiłek mentalny związany z **samokontrolą** konieczną do zaplanowania wydatku pieniędzy na najbardziej pożądaną rzecz, a nie na przykład kilka „mniejszych” rzeczy (Otto, 2009)
- dzieci dużo częściej odkładały pieniądze na konkretny cel teraz (89%) niż na konkretny cel w dalszej przyszłości (6%) (Maison, Rudzińska, 2008)
- obok wystarczająco wysokiego dochodu, jako podstawowego warunku możliwości oszczędzania, ważna jest również psychologiczna motywacja, wola oszczędzania (Katona, 1975)

Odraczenie gratyfikacji

https://www.youtube.com/watch?v=QX_oy9614HQ

Oszczędzanie c.d.

(za: ibidem)

- Polskie badania (Trzcińska, 2008; Kupisiewicz, 2004) pokazują, iż zdecydowana większość dzieci i młodzieży oszczędza część swoich pieniędzy, przy czym dominuje tu motyw transakcyjny, czyli oszczędzanie pieniędzy na konkretny cel (Gasparski, 1991b; Trzcińska, 2008). Rzadko jednak polska młodzież korzysta z usług instytucji finansowych, częściej oszczędza pieniądze w skarbonkach, szkatułkach czy portfelach (Maison i Rudzińska, 2008; Trzcińska, 2010).

Dziecięce motywy oszczędzania

(Trzcińska, 2008)

Motywy oszczędzania	Procent badanych	Przykładowe odpowiedzi dzieci
transakcyjny	78	„oszczędzam na skuter”, „żeby kupić gry komputerowe”, „na prezent dla kolegi”, „można zbierać na coś fajnego”
rezydualny	33	„na swoje wydatki”, „żeby sobie kupować coś do jedzenia”, „żeby następnego dnia też można było coś kupić”, „żeby”
charytatywny	16	„żeby komuś dać jak mu zabraknie”, „żeby pożyczać rodzicom” „dla biednych”
chciwości	15	„żeby zbierać więcej pieniędzy”, „chcę mieć dużo pieniędzy w skarbonce”, „dla samej radości posiadania pieniędzy”
zapobiegawczy	5	„gdy ktoś nie oszczędza w pewnej chwili życia zabraknie mu pieniędzy”, „może zabraknąć”, „na wypadek czarnej”

Kieszonkowe

- Badania nad socjalizacją ekonomiczną pokazują, że dzieci, które nie dostają kieszonkowego, wiedzą mniej na temat takich pojęć jak oszczędzanie i kredyt oraz posiadają mniejszą wiedzę o bankowości niż dzieci regularnie otrzymujące kieszonkowe;
- Warto zaznaczyć, że dając dziecku takie “pensje”, rodzice powinni rozmawiać z nim, po co dostaje te pieniądze, w jaki sposób rodzice je zarabiają, jak można je zaoszczędzić po to, by w przyszłości kupić sobie coś droższego, w jaki sposób pożyczają się pieniądze i jakie mogą być tego konsekwencje.

Zasady kieszonkowego

(Tokajuk, 2013)

Ustalcie wspólnie:

- **Ile** - wielkość kwoty; weź pod uwagę wydatki i oszczędności;
- **Na co** - rodzaj wydatków, które będą pokrywane z kieszonkowego (konsekwencje);
- **Kiedy** – termin wypłaty;
- Kieszonkowe a obowiązki domowe i wyniki w nauce.

Garść inspiracji

- **Mój własny portfel** (Tyralik, 2010);
- **Lista wydatków** (Arkusz, 2012);
- **Wspólne zakupy;**
- **Zabawa w sklep;**
- **Skarbonka z przegródkami;**
- **Sprawiedliwe dzielenie kosztów:** *"Ja dam tyle, a resztę zaoszczędzisz sam,* (Bodnar, 2007);
- **Tablica wydatków;**
- **Gry planszowe** np. Monopoly, Cashflow.

Literatura

- Arkusz, M. (2012). *Jak uczyć dzieci o pieniądzach*. Źródło online: www.edu.payu.pl
- Berti, E. A., Bombi, A. S. (1988). *The child's construction of economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gąsiorowska, A. (2008). *Różnice indywidualne jako determinanty postaw wobec pieniędzy*. Rozprawa doktorska.
- Gąsiorowska, A. (2013). Skala Postaw Wobec Pieniędzy SPP. Konstrukcja i walidacja narzędzia pomiarowego. *Psychologia Ekonomiczna*, 3, 20-39.
- Gąsiorowska, A., Zaleśkiewicz, T., Wygrab, S. (2012). Would you do something for me? The effects of money activation on social preferences and social behavior in young children. *Journal of Economic Psychology*, 33, 603-608.
- Mogilner, C. (2010). The pursuit of happiness: Time, money, and social connection. *Psychological Science*, 21, 1348–1354.
- Tokajuk, E. (2013). Wykład „Miniekonomia kieszonkowa”.
- Trzcńska, A. (2012). *Socjalizacja ekonomiczna i cechy indywidualne jako determinanty postaw oraz zachowań oszczędnościowych młodzieży*. Rozprawa doktorska.
- Tyralik, E. (2010). *Jak wprowadzać małe dziecko w świat pieniędzy*. Źródło online: www.psychologiawieszjak.pl
- Zaleśkiewicz, T. (2011). *Psychologia ekonomiczna*. PWN.

Dziękuję za uwagę

